

ЖИВОРАД М. МАРКОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ, ФАКУЛТЕТ ПЕДАГОШКИХ НАУКА, ЈАГОДИНА
КАТЕДРА ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКЕ НАУКЕ

ВЕСНА С. ТРИФУНОВИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ, ФАКУЛТЕТ ПЕДАГОШКИХ НАУКА, ЈАГОДИНА
КАТЕДРА ЗА ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ

ПОЛНЕ РАЗЛИКЕ И НАСИЉЕ МЕЂУ УЧЕНИЦИМА ОСНОВНОШКОЛСКОГ УЗРАСТА

САЖЕТАК. Предмет овог рада је испитивање повезаности између полне припадности ученика основношколског узраста и њиховог односа према насиљу у школи. Циљ рада је да се утврди степен повезаности између полне детерминисаности ученика основношколског узраста, њихове изложености насиљу у школи и реаговања на само насиље. У овом раду полази се од основне претпоставке *да пол ученика основних школа у значајној мери детерминише њихову изложеност различитим врстама насиља у школи и начине реаговања на насиље.* У истраживању је примењен дескриптивно-аналитички метод и анкетирање као истраживачка техника. Добијени подаци су статистички обрађени и изражени фреквенцијама и процентима. Истраживање је обухватило ученике завршног разреда основних школа на територији општине Свилајнац, која се нала-

¹ zimarkovic@yahoo.com

Рад је реализован у оквиру пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије“ под бројем III 47015, а као део потпројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус школске популације Републике Србије“ који се финансира од стране Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије – Циклус научних пројеката 2011–2016.

² Припремљено у оквиру пројекта „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“ (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој РС.

Рад је примљен 21. новембра 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. марта 2017.

зи у централној Србији и изведено је децембра 2015. године. Анкетирано је 236 ученика. Анкетни упитник садржао је питања (а) која су испитивала социјалну матрицу породица из којих ученици долазе, (б) која су испитивала присутност и учесталост различитих врста насиља међу ученицима основношколског узраста, (в) која су испитивала ставове ученика оба пола о насиљу, изложености насиљу у школи и начине реаговања на насиље. У оквиру квантитативне анализе података примењено је: процентуално изражавање фреквенција и Пирсонов (Pearson) χ^2 -квадрат тест за тестирање хипотеза о значајности разлика. Главни налази истраживања показали су да су: (а) ученици основношколског узраста оба пола најчешће изложени вербалном и физичком насиљу, (б) ученици, тј. школска популација мушког пола мање је изложена насиљу у школи у односу на ученице (школску популацију женског пола), (в) ученици су спремнији да помогну жртвама насиља у школи, (г) ученице су спремније да на насиље одговоре истом мером – насиљем.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: школа, ученици основних школа, полне разлике, адолесценција, насиље у школи.

УВОД

Истраживање о повезаности између полне припадности ученика основношколског узраста и њихове изложености и реаговања на насиље у школи представља покушај препознавања полно детерминисаних реакција на насиље како би се развијали одговарајући социјализацијски приступи усмерени ка његовом смањењу.

Насиље је и данас део школског живота у српском друштву и поред примене вишегодишње стратегије борбе против насиља, коју спроводи Министарство просвете и технолошког развоја Републике Србије усаглашене са акционим плановима међународних организација (UNICEF).

Школска популација је хетерогена група коју чине припадници различитих социокултурних миљеа, који су, истовремено (а) носиоци различитих вредности и модела понашања, (б) носиоци различитих полних и родних стереотипа, (в) актери који на различите начине реагују на школску културу, укључујући и њене специфичне изразе попут насиља.

Намера је аутора да у овом раду истакну значај полне припадности ученика основношколског узраста за формирање њиховог односа према насиљу. Преношењем одређених образаца културе школа намеће прихватање норми и модела понашања ученици-

ма (Ogbi, 1989) којима се креира и њихов однос према насиљу. Међутим процеси наметања одређених правила и очекивања међу школском популацијом доводе до извесне „напетости“ која је повезана с појачаним изражавањем емоција, агресије и насиља (Anderson & Huesman, 2003; Horne, Stoddard, & Bell, 2007).

Теоријски оквир за анализу повезаности пола и насиља у школи развијен је на основу литературе која истражује: (1) улогу школе у преношењу вредности и културних модела; (2) проблем насиља у школи; (3) повезаност између пола и културе насиља.

(1) Школе свакој новој генерацији ученика преносе вредности и културне моделе који су усклађени са друштвеним циљевима образовања (Ивановић, 2005; Ђорђевић и Поткоњак, 1990). Ученици немају могућности да развијају сопствену културу и стил живота и имају тешкоће да остваре значајан утицај на формирање тзв. школске културе (Dibe, 2002). Друштвени систем остварује утицај на формирање одређене културе унутар школе и омогућава културну и социјалну репродукцију. Школа ширењем и наметањем одређених друштвених вредности (Bourdieu, 1977) показује да није независна од културе и облика доминације. Друштвена стварност се уобличава према владајућим идејним конструкцијама које су утемељене на различитим вредностима њихових носилаца (Boudon, 1974), делом и на стереотипима, укључујући полне и родне стереотипе. Понашање ученика као школских актера може да се, делом, објасни изборима које праве у складу са властитим представама о томе *школа је дојушћено њонашање* (које су уобличаване и под утицајем социјалне и културне средине чији су део) и, делом, изборима који су обликовани од стране школе пренетим културним обрасцима.

У различитим друштвима се под утицајем социјалних, историјских и културних детерминанти ствара посебна подела улога међу половима, као што се развијају и њихови посебни системи вредности и пожељних особина. Идентификација нових генерација са полно и родно одређеним улогама и особинама остварује се у процесу социјализације у примарној фази уз надзор и контролу родитеља, а у секундарној фази најважнији регулатор постаје школа (Mejel, 2004). Основна школа је једно од најзначајнијих социокултурних окружења које је повезано с формирањем полно и родно типизираних уверења и понашања и преношењем представа о полним и родним улогама у најмлађем школском узрасту. Традиционални стереотипи тј. ставови о типично женском и типично мушком понашању подржавају се наставним са-

држајима у основној школи (Трифуновић и Петровић, 2014). Према увреженом мишљењу, мушка родна улога обухвата особине као што су *самойоуздање, самосијалност, активност (делайни принцип), аиресивност, сакривање емоција*; женска родна улога укључује особине као што су *осејљивост, нежност, емијичност, пасивност* (Zaharijevski, Gavrilović & Petrušić, 2010).

(2) Једна од друштвено неприхватљивих појава је и пораст насиља у макроструктурама и мезоструктурама попут школе. Насиље у школама и у свету и код нас је у порасту (Бркић, 1998; Гашић-Павишић, 2004; Савовић, 2006), ученици су свакодневно изложени насиљу (Roland & Idsøe, 2001; Veenstra & al., 2005).

Насиље у школи је посматрано као феномен који се може разумети тек сагледавањем утицаја који долазе из самог школског контекста, али и из ваншколског контекста, дакле, сагледавањем и уважавањем свих комплексних међуутицаја еколошког система (Bronfrenbrenner, 1979).

У истраживању се под насиљем подразумевају следећи облици понашања: (а) насиље је изложеност намерно негативном, понављаном деловању од стране једног или више ученика, несразмерне стварне или перципиране снаге, због којег дете трпи телесну и (или) емоционалну штету, а немоћно је да се одупре (Olweus, 1993); (б) насиље доводи до психичког или физичког повређивања друге особе; намера је понашања да се друга особа повреди; повређивање је неоправдано (Popadić, Plut, & Pavlović, 2015).

(3) Насиље се чешће среће у доба адолесценције него у другим развојним периодима (Veijmelka, 2012) и представља израз сложеног међуутицаја интраиндивидуалних и интериндивидуалних варијабли (Попадић, 2009). Индивидуалне карактеристике су под утицајем различитих контекста (Nedimović i Biro, 2011) који могу да допринесу настанку и испољавању насиља у школи. Истраживања о повезаности пола и насиља показују да између дечака и девојчица постоји разлика у одговору на насилничко понашање вршњака (Baldry, 2005). Социјализација кроз коју пролазе дечаци и девојчице укључује стереотипе тј. погрешне генерализације које доприносе развијању предрасуда (Рот, 1994). Постоји упрошћена слика о реаговању различитих полова на насиље у складу са разумевањем њихових особина и понашања: према стереотипном обрасцу дечаци су склонији испољавању насиља а девојчице су изложеније насиљу. Међутим, истражива-

ња потврђују да су дечаци у односу на девојчице склонији испољавању насиља (Keenan & Shaw, 1997) и показују, још, да су склонији тежим облицима насиља (Lahey & al., 2000).

Изведено истраживање се бавило повезаношћу ђола као индивидуалног обележја ученика основношколског узраста и насиља као елемента школског контекста (изложеност насиљу, реакције на насиље). У реализованом истраживању пошло се од следећег одређења насиља у школи:

(д) насиље у школи је интеракција у којој се учесници једни према другима односе из улога које имају унутар школског контекста чак и када се интеракција не одвија унутар школе (Popadić & al., 2015a);

(в) за основну јединицу анализе насилног понашања узета је социјална ситуација у којој су укључене бар две особе у школском контексту.

МЕТОД

Предмет овог рада је испитивање повезаности између полне припадности ученика основношколског узраста и њиховог односа према насиљу у школи. Циљ рада је да се утврди степен повезаности између полне детерминисаности ученика основношколског узраста, њихове изложености насиљу у школи и реаговања на само насиље.

У складу са предметом и циљем постављени су следећи задаци:

- 1) утврдити најучесталије облике насиља у основним школама;
- 2) утврдити проценат ученика (школске популације мушког пола) који су били изложени насиљу у току досадашњег школовања, као и врсте насиља које су трпели;
- 3) утврдити проценат ученица (школске популације женског пола) које су биле изложене насиљу у току досадашњег школовања, као и врсте насиља које су трпеле;
- 4) утврдити најучесталије реакције ученика на насиље;
- 5) утврдити најучесталије реакције ученица на насиље;
- 6) утврдити разлике у степену спремности између ученика и ученица да помогну жртви насиља у школи.

Постављене су следеће хипотезе:

ОСНОВНА ХИПОТЕЗА Пол ученика основношколског узраста у значајној мери детерминише њихову изложеност различитим врстама насиља у школи и начине реаговања на насиље.

ПОСЕБНЕ ХИПОТЕЗЕ 1) Најучесталији облик насиља међу ученицима основношколског узраста је вербално насиље, а најмање присутно је физичко насиље.

2) Изузетно мали проценат ученика основношколског узраста био је изложен насиљу, а они међу њима који су трпели насиље били су изложени најчешће физичком насиљу.

3) Изузетно мали проценат ученица основношколског узраста био је изложен насиљу, а оне међу њима које су трпеле насиље биле су изложене најчешће вербалном насиљу.

4) Најучесталија реакција ученика који су изложени насиљу у школи је да узвраће истом мером – насиљем.

5) Најучесталија реакција ученица које су изложене насиљу у школи је да ћуће и шрије.

6) Ученици мушког пола основношколског узраста показују значајно већу спремност да помогну жртви насиља од својих вршњакиња.

У раду су примењене дескриптивно-аналитичка метода и техника анкетирања. За потребе овог истраживања конструисан је инструмент – Упитник за ученике основних школа о повезаности пола и насиља у школи.

Истраживање је реализовано децембра 2015. године у основној школи „Јован Јовановић Змај“ у Свилајнцу. Узорак је чинило 236 ученика седмог и осмог разреда, подељен на субузорак од 129 ученика и субузорак од 107 ученица. Пре попуњавања упитника испитаницима је указано да се под насиљем подразумевају сви они случајеви када се другоме намерно, поступцима или речима наноси бол, страх или понижење. Наглашено је, такође, да се пријатељска задиркивања и препирке, као и случајно, ненамерно наношење штете и повређивање не сматрају насиљем (Попадић и Плут, 2007). За процену насилништва узет је период протекле школске године. Испитивање су спровели обучени анкетари током децембра 2015. године, уз сагласност директора школе. Сви ученици седмог и осмог разреда који су били тога дана у школу су уз помоћ анкетара на једном школском часу попунили упитнике.

У обради података добијених емпиријским истраживањем природа и дистрибуција добијених резултата одредили су адекватне статистичке процедуре. У оквиру квантитативне анализе података примењено је процентуално изражавање фреквенција и Пирсонов (Pearson) χ^2 -квадрат тест за тестирање хипотеза о значајности разлика.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Школска деца много чешће доживљавају насиље у школи (Kasen & al., 2004), тј. у тзв. школском контексту него у ваншколском контексту. Одрастањем долази до промена у учесталости и доминантним облицима агресивности. Физичко насиље је најучесталије од осме до осамнаесте године (Björkvist & al., 1992), што се, делимично, потврђује и овим истраживањем.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	ХУЛИГАНСТВО И СИЛЕЦИЈСТВО	23	17,8	9	8,4
	ОРГАНИЗОВАЊЕ УЧЕНИКА У БАНДЕ	9	7,0	6	5,6
	ФИЗИЧКО НАСИЉЕ	59	45,7	43	40,2
	СЕКСУАЛНО УЗНЕМИРАВАЊЕ	5	3,9	1	0,9
	НАПАДИ НА УЧЕНИКЕ ДРУГИХ ЕТНИЧКИХ ГРУПА	0	0,0	3	2,8
	УЗНЕМИРАВАЊЕ УПОРНИМ ПРЕТЊАМА	5	3,9	4	3,7
	ВЕРБАЛНО НАСИЉЕ	28	21,7	41	38,3
	ТОТАЛ	129	100,0		

ТАБЕЛА 1: БРОЈЧАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ ВРСТЕ НАСИЉА У ШКОЛИ

$$\chi^2=4.999, df 5, p=.423; \quad \chi^2=9.644, df 6, p=.140$$

Вредности χ^2 -теста и ниво статистичке значајности ($p=.423$ и $p=.140$) указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.423$) и ученица ($p=.140$) у процени заступљености различитих облика насиља у њиховој школи (Табела 1).

Подаци добијени у изведеном истраживању показују значајно присуство физичког насиља међу ученицима старијих разреда основне школе, које је, према тврдњама испитаника најучесталији облик насиља у школи. Чак 45,7% ученика и 40,2% ученица тврди да је физичком насиљу најучесталији облик насиља у школи. Под физичким насиљем испитивани ученици подразумевају:

шамарање, ударање, гурање, шутирање, штипање, чупање за косу, гребане, уједање, саплитање, гађање неким предметом и друго.

Одговори испитиваних ученика показују да је вербално насиље други најзаступљенији облик насиља међу основношколском популацијом. Вербално насиље перципира 38,3% ученица и 21,7% ученика.

На скали најчесталијих облика насиља трећу позицију „заузима“ хулијансџиство и силеџијсџиство, чију присутност истиче 17,8% ученика и 8,4% ученица. Затим следи организовано насиље у банде и узнемиравање ујорним ђређњама. Испитивани ученици не перципирају насиље мотивисано припадношћу различитим етничким групама ни као изоловани догађај, а нарочито не као устаљени образац понашања. Подаци, ипак, показују да се међу ученицама налази мали проценат, укупно 0,9% оних, које препознају сексуално узнемиравање као вид насиља, под којим се подразумева: додиривање интимних делова тела, понуде, захтеве, уцене, шале, изразе лица и покрете тела који у вама изазивају осећај стида или понижења, приказивање, присиљавање на порнографско фотографисање и друго.

Да ли су и у којој мери ученици били изложени насиљу у школи показују подаци у Табели 2.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	ДА ВИШЕ ПУТА	22	17,1	22	20,6
	ДА ЈЕДНОМ	17	13,2	13	12,1
	НЕ ЗНАМ	70	54,3	60	56,1
	НЕ	20	15,5	12	11,2
	ТОТАЛ	129	100,0	107	100,0

ТАБЕЛА 2: БРОЈЧАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ ИЗЛОЖЕНОСТИ НАСИЉУ У ОВОЈ ГОДИНИ

$$\chi^2=4.105, df 3, p=.250; \quad \chi^2=4.806, df 3, p=.187$$

Вредности χ^2 -теста указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.250$) и ученица ($p=.187$) у изложености насиљу у протеклој школској години.

Према добијеним подацима, 17,1% ученика тврди да је било изложено насиљу више пута у школи коју похађа у протеклој школској години; 13,2% ученика тврди да је само једном било изложено насиљу. Највећи проценат ученика, њих 54,3% није се

сусрело или не зна за било који вид насиља испољен у школи и 15,5% ученика истиче да у њиховој школи нема насиља.

Насиљу је, према тврдњама испитаница, у протеклој школској години било изложено више пута 20,6% ученица, а 12,1% њих је насиље доживело само једном у истом периоду. Највећи проценат ученица, њих 56,1% нису се сусреле или чуле за било који вид насиља у школи коју похађају и 11,2% ученица тврди да у њиховој школи нема насиља.

Учесталост изложености ученика различитим врстама насиља и то више пута узастопно и то 17,1% ученика и 20,6% ученица, како показују добијени подаци, веома је слична подацима које су открили Плут и Попадић (2007): да је 21,0% ученика у Србији у периоду који је истраживан био изложен вршњачком насиљу једном и више њуша.

Подаци добијени изведеним истраживањем, који прате изложеност школске деце (ученика и ученица) насиљу бар једном у школској години (13,2% ученика и 12,1% ученица) готово се поклапају са резултатима из истраживања Craig & Harel (2004) о школском насиљу спроведеном 2001/2002. године у 35 земаља и региона на преко 120.000 ученика узраста 11, 13 и 15 година, које је показало да је међу петнаестогодишњацима њих 11% било изложено насиљу бар два до три пута.

Да ли су и којој мери ученици спремни да помогну жртви насиља у школи показују подаци у Табели 3. Вредности χ^2 -теста указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.083$) и ученица ($p=.102$) у израженој спремности да помогну жртви насиља у школи.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	ДА, БРАНИО БИХ ГА	62	48,1	37	34,6
	ПОЗВАО/ЛА БИХ ДРУГОВЕ	19	14,7	4	3,7
	ПОЗВАО БИХ ДЕЖУРНОГ НАСТАВНИКА	42	32,6	64	59,8
	НЕ, ЈЕР БИ МЕ ТО МОГЛО ДОВЕСТИ У ОПАСНУ СИТУАЦИЈУ	6	4,7	2	1,9
	ТОТАЛ	129	100,0	107	100,0

ТАБЕЛА 3: БРОЈЧАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ СПРЕМНОСТИ НА ПОМАГАЊЕ УЧЕНИКУ У ШКОЛИ

$$\chi^2=6.673, df 3, p=.083; \quad \chi^2=6.198, df 3, p=.102$$

Одговарајући на питање како би поступили у случају да су њихови другови или другарице изложене насиљу у школи (школ-

ском дворишту, ходнику, учионици), 48,1% ученика тврди да би им притекли у помоћ (*дранили би их*). Њих 14,7% би као подршку позвало другове и тек онда помогли жртви насиља, 32,6% ученика би затражило помоћ дежурног наставника, а најмањи проценат ученика (4,7%) не би се одлучио да помогне жртви насиља из бојазни да би себе могли да доведу у *ојасну ситуацију*.

Ученице су, такође, спремне да помогну жртви насиља у школи: њих 34,6% би их *драниле* (саме би им притекле у помоћ), 3,7% ученица би позвале у помоћ другове, док би 59,8 затражило помоћ дежурног наставника. Само 1,9% ученица не би притекло у помоћ жртви насиља из страха од последица таквог чина.

Да ли су и којој мери ученици спремни да помогну непознатој особи жртви насиља у ваншколском контексту показују подаци у Табели 4.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	ДА, БРАНИО/ЛА БИХ ЈЕ	44	34,1	30	28,0
	ПОЗВАО/ЛА БИХ ДРУГОВЕ У ПОМОЋ	27	20,9	6	5,6
	ПОЗВАО/ЛА БИХ ОДРАСЛЕ ОСОБЕ У ПОМОЋ	39	30,2	58	54,2
	НЕ, ЈЕР БИ МЕ ТО МОГЛО ДОВЕСТИ У ОПАСНУ СИТУАЦИЈУ	19	14,7	13	12,1
	ТОТАЛ	129	100,0	107	100,0

ТАБЕЛА 4: БРОЈЧАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ СПРЕМНОСТИ НА ПОМАГАЊЕ НЕПОЗНАТОЈ ОСОБИ ВАН ШКОЛЕ

$$\chi^2=3.692, df 3, p=.297; \quad \chi^2=5.300, df 3, p=.151$$

Спремност пружања помоћи угроженом ван школе исказало је 34,1% ученика, и 28,0% ученица. Ученице би, у односу на ученике, у већем проценту позвале одрасле особе у помоћ у случају насиља над непознатом особом ван школе. Однос процентуалне заступљености између ученика и ученица у избору реаговања на насиље ван школе је готово идентичан њиховим утврђеним реаговањима на насиље у школи.

Резултати указују да један део ученика (14,7%) и ученица (12,1%) реаговање на насиље које перципирају усклађују са властитим представама о *цени кошњања и корисној* предузете социјалне акције, што је у складу са Будоновом (Boudon, 1974) теоријом рационалних избора актера. Вредности χ^2 -теста указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.294$) и

ученица ($p=.151$) у израженој спремности да спрече насиље над непознатом особом које се дешава ван школе.

Да ли су и којој мери ученици изложени насиљу од друге школске деце на часу физичког васпитања показују подаци у Табели 5.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	ДА, НА СВАКОМ ЧАСУ	1	0,8	5	4,7
	ДА, ВИШЕ ПУТА	7	5,4	2	1,9
	ДА, САМО ЈЕДНОМ	6	4,7	/	/
	НЕ СЕЋАМ СЕ	8	6,2	3	2,8
	НЕ	107	82,9	97	90,7
	ТОТАЛ	129	100,0	107	100,0

ТАБЕЛА 5: БРОЈЧАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ НАСИЉА НА ЧАСУ ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА

$$\chi^2=2.968, df 4, p=.563; \quad \chi^2=4.376, df 3, p=.224$$

Вредности χ^2 -теста указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.563$) и ученица ($p=.224$) у изложености насиљу на часу физичког васпитања од стране друге школске деце.

Добијени подаци показују висок проценат ученика (82,9%) и ученица (90,7%), који у току школовања нису ни на једном часу физичког васпитања доживели било који вид насиља од својих другова или другарица. Само један ученик и пет ученица тврде да су изложени *сјалном насиљу* на часовима физичког васпитања. Продубљено истраживање показало је да су ученици изложени вербалном насиљу (исмевању) од стране својих вршњака, због повећане телесне масе. Подаци показују да је насиље на часу физичког васпитања *више љуша* доживело седам ученика (5,4%) и две ученице (1,9%); искуство насиља је *једном* искусило шест ученика (4,7%).

Ниска заступљеност насиља на часу физичког васпитања показује да су ови часови својим садржајима у функцији растерећења ученика од интелектуалног и психичког замора. Истовремено, једна од улога наставника физичког васпитања је каналисање и усмеравање енергије на телесно вежбање, а не на насиље према друговима у одељењу. Стога, иако подаци показују релативно мали проценат изложености ученика насиљу, његово постојање је, ипак, забрињавајуће. До насиља може доћи у претприпремној

фази часа, тј. за време доласка на место за вежбање и у свлачионици у току припреме за час. У току уводне фазе часа може доћи до гурања, саплитања и вербалних порука. У припремној фази часа може доћи до насиља у виду намерних контаката за време извођења вежби обликовања, несарадње у вежбама у пару, при ношењу, гурању, повлачењу, прескакању и др. У главном делу часа, при обучавању може доћи до вербалног насиља у смислу задиркивања и додаивања на рачун лоших спортско-техничких знања друга или другарице, погрешно или прејако додане лопте, грубог смечирања, уклизивања, блокирања, грубих дуела, погрешне или намерно лоше асистенције на тлу или на справи и др. По завршетку часа може доћи до гурања, саплитања при изласку из сале, као и вређања, гурања, бацања и сакривања одеће за време пресвлачења и припреме за одлазак на следећи час. Физиолошки, час физичког васпитања није завршен школским звоном и након часа у зависности од врсте, обима и интензитета на часу отплаћује се кисеонички дуг до два и више часова. Утисци па и вербална насиља након добијених или изгубљених одељењских дуела могу да трају и по неколико дана, све до следећег часа.

На који начин ученици и ученице реагују на доживљено насиље у школи показују подаци у Табели 6.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	ОДГОВАРАМ ИСТОМ МЕРОМ	61	47,3	34	31,8
	ТРПИМ И ЂУТИМ	18	14,0	10	9,3
	ОБРАЋАМ СЕ НАСТАВНИКУ	26	20,2	29	27,1
	ОБРАЋАМ СЕ РОДИТЕЉИМА	15	11,6	28	26,2
	СА СВОЈИМ ДРУГОВИМА ВРАЋАМ ДУПЛО ВИШЕ	9	7,0	6	5,6
	ТОТАЛ	129	100,0	107	100,0

ТАБЕЛА 6: БРОЈЧАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ ВРСТЕ РЕАГОВАЊА НА НАСИЉЕ

$$\chi^2=2.577, df 4, p=.631; \quad \chi^2=4.304, df 4, p=.366$$

Вредности χ^2 -теста указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.631$) и ученица ($p=.366$) у реаговању на насиље.

У ситуацијама када су изложени насиљу ученици реагују на следеће начине: највећи проценат ученика (47,3%) на насиље одговара истом мером; 20,2% ученика се у таквим приликама обраћа за помоћ наставнику. Трећу групу чине ученици који шире и ћуше

(14,0%), док се 11,6% ученика одлучује да о својим проблемима обавести родитеље. Најмању групу (7,0%) чине ученици који на насиље одговарају тако што уз помоћ друштва „враћају душло више“.

У ситуацијама када су изложене насиљу ученице реагују на следеће начине: највећи проценат ученица (31,8%) на насиље одговара истајом мером; 27,1% ученица се у таквим приликама обраћа за помоћ наставнику. Трећу групу чине ученице које о проблему насиља обавештавају родитеље (26,2%), док се 9,3% ученица одлучује да на насиље „одговоре“ тако што ћуће и ширће. И међу ученицама најмању групу (5,6%) чине оне које на насиље одговарају тако што уз помоћ друштва „враћају душло више“.

Однос који ученици имају према насилничком понашању вршњака из одељења под утицајем је одређених фактора, као што су: структура одељења и његова неформална организација, карактеристике одељенских норми, ставови које ученици који присуствују насиљу имају према насиљу и виктимизацији, пол ученика и искуства претходне виктимизације (Марковић, 2014).

Коме се ученици изложени насиљу у школи најчешће обраћају за помоћ показују подаци у Табели 7.

Вредности χ^2 -теста указују да нема статистички значајних разлика између ученика ($p=.451$) и ученица ($p=.460$) у избору особа којима би се обратили због изложености насиљу у школи. За разлику од насилника, жртве насиља најчешће имају неколико блиских пријатеља који су сличног, ниског социјалног статуса у вршњачкој групи, што им отежава да заштите жртву од напада других (Hanish & al., 2004). Зато је улога одељењског старешине веома важна у решавању ученичких проблема. Изведено истраживање показује да велико поверење у одељењског старешину имају и ученици (64,3%) и ученице (70,1%) и то је особа којој се најчешће обраћају школска деца изложена насиљу у школи.

		ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ	ФРЕКВЕНЦИЈА	ПРОЦЕНАТ
VALID	Друговима из разреда	34	26,4	26	24,3
	Друговима – члановима секције	3	2,3	1	0,9
	Одељенском старешини	83	64,3	75	70,1
	Наставнику који води секцију	9	7,0	5	4,7
	ТОТАЛ	129	100,0	107	100,0

ТАБЕЛА 7: БРОЈАНА И ПРОЦЕНТУАЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ ОБРАЋАЊА ЗА ПОМОЋ

$$\chi^2=2.640, df 3, p=.451; \quad \chi^2=2.587, df 3, p=.460$$

Поред одељењског старешине ученици (26,4%) и ученице (24,3%) изложене насиљу бирају да се за помоћ обратe друговима и другарицама из одељења. Наставницима који воде школске секције, чији су чланови и друговима из истих секција испитивани ученици би се у значајно мањој мери обратили за помоћ. Разлози за овакво понашање могу се потражити у недовољно чврстим пријатељским везама које се граде међу ученицима у оквиру ових активности: те везе су мање поуздане од веза са одељењским друговима; ученици у школским секцијама су ученици из неколико разреда и више одељења и са њима се дружи само један до два школска часа недељно. Наставници који воде секције ученицима изложеним насиљу могу помоћи само на тим ванчасовним активностима – не познају довољно добро ученике са којима раде и немају добру перцепцију њихове угрожености од насиља у школи.

Резултати студија у којима се пореде процене ученика и наставника о изложености школске деце насиљу по правилу показују да наставници подбацују у проценама угрожености својих ученика (Benbenishty & Astor, 2005; Espelage & Swearer, 2003; Попадић, 2009). У више истраживања показује се да су наставници најосетљивији према физичком насиљу. Наставничка перцепција насиља као проблема и степен њихове емпатије са ученицима су најснажнији предиктори степена до ког ће они бити спремни да се ангажују у превентивним програмима (Попадић и Плут, 2013).

ЗАКЉУЧАК

Изведено истраживање о повезаности полних разлика и насиља међу ученицима старијих разреда основне школе показује да проблем насиља и даље постоји у школском контексту у тзв. савременом српском друштву. Међу облицима насиља који су најучесталији ученици издвајају следеће: *физичко насиље*, *вербално насиље* и *хулијансџиво* и *силеџијсџиво*. Други облици насиља, попут сталног узнемиравања претњама, сексусалног узнемиравања и насиље према другим етничким групама нису изражени у испитиваној популацији. Подаци показују да и поред тога што постоји извесна разлика у проценту изложености насиљу које се понавља између ученика (17,1%) и ученица (20,6%), ипак, не постоји статистички значајна разлика у изложености насиљу између ученика различитих полова.

Занимљиво је да нема статистички значајних разлика између ученика и ученица у спремности да помогну жртви насиља у школи. Ипак, постоје процентуалне разлике које указују на избор начина да се жртви помогне: 48,1% ученика и 34,6% ученица тврди да би било спремно да сами, без тражења подршке од других, притекну у помоћ ученику који трпи насиље у школском контексту. Истовремено, припадници оба пола показују процентуално мању спремност да притекну у помоћ жртви насиља у ваншколском контексту: спремност пружања помоћи непознатој особи која је изложена насиљу ван школе је исказало 34,1% ученика и 28,0% ученица.

Нема ни статистички значајних разлика између ученика и ученица у начинима реаговања на насиље, мада нешто већи проценат ученика (47,3%) од ученица (31,8%) би на насиље одговорило истом мером. Међутим, постоји и одступање од стереотипа да су девојчице склоније да трпе насиље од дечака, јер у испитиваној популацији фигурира податак који показује да нешто већи проценат ученика (14,0%) на насиље „одговара“ тако што ћући и њрји него ученице, међу којима се само 9,3% одлучује за такву реакцију на насиље.

Учесталост насиља у школи и откривене реакције на насиље, делимично мењају уврежену слику о повезаности између насиља и пола у школском контексту што, свакако, захтева развијање нових стратегија превенције насиља, које би биле више усмерене ка формирању и оснаживању здравих стилова живота, неговању заједништва и солидарности међу ученицима, а не ка систему санкција за актере насиља.

-
- ЛИТЕРАТУРА Anderson, C. A., & Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. In M. Hogg & J. Cooper (Eds.), *The Sage Handbook of Social Psychology* (296–323). London: Sage.
- Baldry, A. C. (2005). Bystander Behaviour Among Italian Students. *Pastoral Care in Education*, 23 (2), 30–35.
- Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2005). *School Violence in Context: Culture, Neighborhood, Family, School, and Gender*. Oxford: Oxford University Press
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K.M.I., & Kaukianen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, (18), 117–127.
- Boudon, R. (1974). *Education, Opportunity and Social Inequality*. New York: John Wiley & Sons.

- Bourdieu, P., & Passeron, J. (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications, 1977.
- Бркић, П. (1998). *Насиље у школама у свеју*. Београд: Министарство просвете Републике Србије.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dibe, F. (2002). *Srednjoškolci*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ђорђевић, Ј., и Поткоњак, Н. (1990). *Педагогија*. Београд: Научна књига.
- Trifunovic, V., & Petrovic, R. (2014). Gender-based Content of Educational Materials for the Study of Serbian Language in Lower-stage Grades of Elementary Education. *International Education Studies* 7 (3), 22–29.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41 (4), 672–682.
- Vejmeka, L. (2012). Neke determinante вршњаčkog насилја у adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (2), 215–240.
- Zaharijevski D., Gavrilović D., i Petrušić D. (2010). *Образовање за родну равноправност (анализа наставног материјала за основну и средњу школу)*. UNDP.
- Gašić Pavišić, S. (2004). Mere i programi za prevenciju nasilja u školi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, (36), 168–188.
- Espelage, D., & Swearer, S. (2003). Research on School Bullying and Victimization: What Have We Learning and Where Do We Go From Here? *School Psychology Review*, (32), 365–383.
- Ивановић, С. (2005). *Социологија образовања*. Јагодина: Учитељски факултет.
- Kasen, S., Berenson, K., Cohen, P., Johnson, J.G. (2004). The effects of school climate on changes in aggressive behavior and other behaviors related to bullying. In: D. L. Espelage & S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention* (187–210). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Keenan, K., & Shaw, D. (1997). Developmental and social influences in young girls' early problem behavior. *Psychological Bulletin*, (121), 95–113.
- Lahey, B. B., Schwab-Stone, M., Goodman, S. H., Waldman, I. D., Canino, G., Rathouz, P. J., Miller, T. L., Dennis, K. D., Bird, H., Jensen, P. S. (2000). Age and gender differences in oppositional behavior and conduct problems: Across-sectional household study of middle childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Psychology* (109), 488–503.

- Марковић, М. (2014). Ученици као актери у превенцији вршњачког насиља у школи. *Специјална едукација и рехабилитација*, 13(2), 237–253.
- Mejel, B. (2004). Deca na delu u porodici i školi. U S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva*, (227–242). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nedimović, T., i Biro, M. (2011). Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. *Primenjena psihologija*, (3), 229–244.
- Ogbu, J. G. (1989). *Pedagoška antropologija*. Zagreb: Školske novine.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Плут, Д., и Попадић, Д. (2007). Реаговање деце и одраслих на школско насиље. *Зборник Института за педагошка истраживања*, (1), 347–366.
- Попадић, Д. (2009). *Насиље у школама*. Београд: Институт за психологију, УНИЦЕФ.
- Попадић, Д., и Плут, Д. (2013). Специфичности наставничких процена изражености ученичког насиља. *Зборник Института за педагошка истраживања*, (1), 131–149.
- Popadić, D., Plut, D., i Pavlović, Z. (2015). *Nasilje u školama Srbije: analiza stanja od 2006. do 2013. godine*. Beograd: Institut za psihologiju; UNICEF.
- Roland, E., & Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behavior*, (27), 446–462.
- Рот, Н. (1994). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Савовић, Б. (2006). Социјални односи у школи и агресивно понашање ученика. У: И. Радовановић, Б. Тређешанин, и Н. Трнавац (ур.), *Социјални односи у школи и њихови проблеми у понашању ученика* (58–72). Београд: Учитељски факултет.
- Horne, A. M., Stoddard, J. L., & Bell, C. D. (2007). Group approaches to reducing aggression and bullying in school. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 11(4), 262–271.
- Craig, W. M., & Harel, Y. (2004). *Bullying, physical fighting and victimization*. In: C. Currie, C. Roberts, A. Morgan, R. Smith, W. Settertobulte, O. Samdal, & V. Barnekow Rasmussen (Eds.), *Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey* [WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents, № 4]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

ŽIVORAD M. MARKOVIĆ

UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC

FACULTY OF EDUCATION, JAGODINA

VESNA S. TRIFUNOVIĆ

UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC

FACULTY OF EDUCATION, JAGODINA

SUMMARY

SEX DIFFERENCES AND VIOLENCE AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

This is the micro research which studied the connection between gender and violence between older primary school students with the goal of discovering exposure of gender members to violence in school context and the ways of reaction to the violence. The researchers from different scientific disciplines have been permanently involved in studying the problem of violence for more than a decade with the goal to lessen the high percentage of violence in schools. In this sense, this research, with its range and character, represents the contribution in discovering characteristics of violence in schools in one specific local area, which could fill in the wholeness of this phenomenon. The research involved students of the final grade of primary school on the territory of the municipality of Svilajnac (which is in central part of Serbia) and it was performed in December 2015. 236 students were surveyed. The survey consisted of the following questions a) which questioned the social matrix of families in which the students live b) which questioned presence and frequency of different types of violence between students in primary schools c) which questioned the attitudes of students of both genders about the violence, exposure to violence in school and the ways of reacting to violence. In the frame of quantitative analysis of the data the following was applied: percentual research of frequencies and Pierson's hi-square test (χ^2) for testing of hypothesis about the significance of differences.

The main results of the research showed:

a) There is no statistically significant difference in exposure to violence in school between male and female students of primary school age; both genders are exposed to verbal and physical violence and male students (45.7%) are more exposed to physical, and female students (38.3%) are more exposed to verbal violence.

b) There is no statistically significant difference in the readiness of students considering their gender to help another student who is a violence victim in school: 48.1% of male students and 34.6% of female

students claim that they would be ready to help students who are suffering violence in a school context without demanding support from other students.

c) The students of both genders are more ready to help the victims of the violence in school than the victims of the violence outside school: the readiness of helping unknown person who is exposed to violence outside school is 34.1% of male students and 28% of female students.

d) There are no statistically significant differences between male and female students in the ways of reacting to the violence, although a somewhat larger percent of male students (47.3%) than female students (31.8%) would react the same to the violence. However, there is also deviation from stereotypes that girls are more inclined to suffer violence than boys since in the researched population there is a datum which shows that a larger percent of male students (14.0%) responds to the violence by being silent and suffering than female student where only 9.3% decide to react in such a way.

The results of the research showed that the basic hypothesis – Gender of primary school students determines significantly their exposure to different types of school violence and the ways of reaction to violence was not confirmed. The results showed that there is no statistically significant difference between male and female students in their exposure to violence, reaction to violence and their readiness to help the victim of the violence.

1) Special hypothesis – The most frequent way of violence between students in primary schools is verbal violence, and the least present is physical violence – is partly confirmed. It was shown that the most frequent ways of violence between male students in older primary school grades are physical violence, verbal violence and hooliganism and bullying

2) Special hypothesis – Significantly small number of primary school male students was exposed to violence, and those between them who suffered violence were mostly exposed to physical violence – was not confirmed. Male students were somewhat less exposed to physical violence (17.1%) the female students where 20,6% of them suffered physical violence more times during the last school year.

3) Special hypothesis – Significantly small percentage of primary school female students was exposed to violence, and those between them who suffered violence were mostly exposed to verbal violence – was partly confirmed.

4) Special hypothesis – The most frequent reaction of male students who were exposed to violence in school is to respond in the same way – by violence – was confirmed: 47.3% of male students and 31.8% of female students react exactly in this way while exposed to violence.

5) Special hypothesis – The most frequent reaction of female students who are exposed to violence in school is to be silent and suffer – was not confirmed. The data showed that female students are not inclined to this reaction like male students.

6) Special hypothesis – Male students in primary schools show significantly more readiness to help the victim of violence than female students – was not confirmed. The data showed that there is no statistically significant difference between readiness of male and female students to help the victim of the violence.

The problem of violence in school is a popular topic and it opens a lot of controversies: from the one side, school laws aspires to norm every segment of school life because of which students are in “danger” to be labelled as dangerous; on the other side, school evidence shows high percentage of exposure of students to violence and its high frequency. Because of that, the problem of school violence cannot be resolved only by laws and proposed activities which are controlled by school bodies, but on the level of the whole society, connected actions in all its structures – macro-, meso- and micro- structures. With the special accent on developing of educational role of schools and promoting of healthy lifestyles.

KEYWORDS: school, primary school students, sex differences, adolescence, school violence.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).